

४. श्रावणमास

• ऐका. वाचा. म्हणा.

श्रावणमासी हर्ष मानसी हिरवळ दाटे चोहिकडे ;
क्षणात येते सरसर शिरवे क्षणात फिरुनी ऊन पडे.
वरती बघता इंद्रधनूचा गोफ दुहेरी विणलासे,
मंगल तोरण काय बांधिले नभोमंडपी कुणि भासे !
झालासा सूर्यास्त वाटतो सांज अहाहा ! तो उघडे,
तरुशिखरांवर, उंच घरांवर पिवळे पिवळे ऊन पडे.
उठती वरती जलदांवरती अनंत संध्याराग पहा ;
सर्व नभावर होय रेखिले सुंदरतेचे रूप महा.

बलाकमाला उडता भासे कल्पसुमांची माळचि ते,
उतरुनि येती अवनीवरती ग्रहगोलचि की एकमते.
फडफड करुनी भिजले अपुले पंख पाखरे सावरिती ;
सुंदर हरिणी हिरव्या कुरणी निजबाळांसह बागडती.
खिल्लारे ही चरती रानी, गोपहि गाणी गात फिरे,
मंजुळ पावा गाय तयाचा श्रावणमहिमा एकसुरे.
सुवर्णचंपक फुलला, विपिनी रम्य केवडा दरवळला,
पारिजातही बघता भामा, रोष मनीचा मावळला !
सुंदर परडी घेउनि हाती पुरोपकंठी शुद्धमती,
सुंदर बाला या फुलमाला, रम्य फुले-पत्री खुडती.
देवदर्शना निघती ललना, हर्ष माइना हृदयात,
वदनी त्यांच्या वाचुनि घ्यावे श्रावण महिन्याचे गीत !

बालकवी-त्र्यंबक बापूजी ठोमरे (१८९०-१९१८) : निसर्गकवी म्हणून प्रसिद्ध. बालवयातच कवितालेखनाला प्रारंभ. १९०७ साली जळगाव येथे भरलेल्या कविसंमेलनात 'बालकवी' म्हणून गौरवण्यात आले. 'बालकवींची कविता' हा काव्यसंग्रह प्रसिद्ध.

प्रस्तुत कवितेत कवीने श्रावण महिन्यातील निसर्गसृष्टीचे विलोभनीय व सुंदर वर्णन केले आहे.

शिक्षकांसाठी : विद्यार्थ्यांना पाठ्यपुस्तकातील सर्व कविता तालासुरांत व साभिनय म्हणून दाखवाव्यात. कवितांना योग्य चाली लावाव्यात. विद्यार्थ्यांकडून कविता तालासुरांत म्हणून घ्याव्यात.

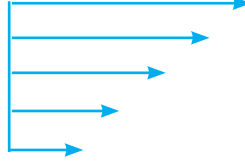

प्र. १. खालील प्रसंगी काय घडते ते लिहा.

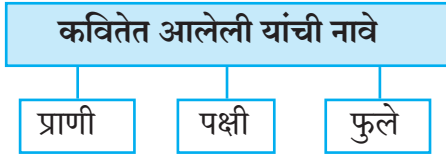
प्रसंग	काय घडते
(१) पहिला पाऊस आल्यावर	
(२) सरीवर सरी कोसळल्यावर	

प्र. २. निरीक्षण करा व लिहा.

श्रावण महिन्यातले तुम्ही
पाहिलेले आकाशातील विशेष बदल

प्र. ३. खालील तक्ता पूर्ण करा.

प्र. ४. 'सुंदर बाला या फुलमाला' या काव्यपंक्तीत सारख्या अक्षराचा उपयोग अधिक केल्यामुळे नाद निर्माण होतो, त्यामुळे पंक्ती गुणगुणाव्याशा वाटतात. कवितेतील अशा ओळी शोधून लिहा.

प्र. ५. कवितेतील खालील अर्थाच्या ओळी लिहा.

- (अ) क्षणात पाऊस पडतो तर क्षणात ऊन पडते.
 (आ) झाडांवर, घरांवर कोवळे कोवळे ऊन पडते.
 (इ) हरिणी आपल्या पाडसांसह कुरणात बागडत आहेत.

प्र. ६. कवितेच्या खालील ओळींतील भाव तुमच्या शब्दांत लिहा.

श्रावणमासी हर्ष मानसी हिरवळ दाटे चोहिकडे;
 क्षणात येते सरसर शिरवे क्षणात फिरुनी ऊन पडे.

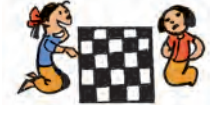
खेळूया शब्दांशी.

● खालील शब्दांसाठी कवितेत आलेले समानार्थी शब्द शोधून लिहा.

(१) बासरी - ____	(४) मेघ - ____	(७) वृक्ष - ____
(२) स्त्रिया - ____	(५) गुराखी - ____	(८) मुख - ____
(३) आकाश - ____	(६) पृथ्वी - ____	(९) राग - ____

प्रकल्प :

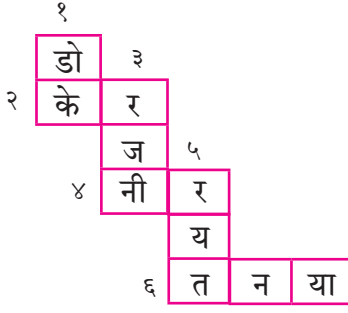
बालकवींच्या आणखी निसर्गकविता मिळवा. त्यांतील तुम्हांला आवडलेली कविता परिपाठात तालासुरांत सादर करा. बालकवींच्या कवितांचा संग्रह करा.

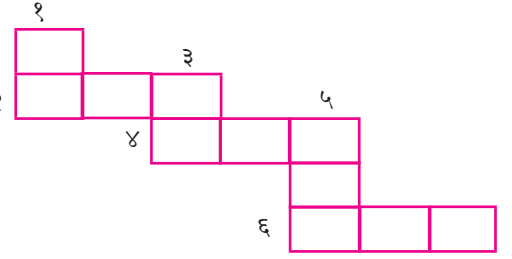
खेळ खेळूया.

- खाली समानार्थी शब्दांचा जिना दिला आहे. दिलेल्या चौकटीत आडवे-उभे शब्द भरायचे आहेत. एका जिऱ्याच्या पायऱ्या तुम्हांला उतरून दाखवल्या आहेत. दुसऱ्या जिऱ्याच्या पायऱ्या तुम्हांला उतरायच्या आहेत.

- (१) मस्तक
- (२) कचरा
- (३) रात्र
- (४) पाणी
- (५) जनता
- (६) मुलगी

- (१) पुढारी
- (२) दिनांक
- (३) पक्षी
- (४) आकाश
- (५) डोळे
- (६) आश्चर्य

लिहिते होऊया.

- श्रावण व वैशाख या दोन्ही महिन्यांतील निसर्गात जाणवणारा फरक तुमच्या शब्दांत लिहा.

आपण समजून घेऊया.

- मागील इयत्तेत आपण नाम, सर्वनाम, विशेषण व क्रियापद या विकारी शब्दांचा अभ्यास केला आहे. या इयत्तेत आपण क्रियाविशेषण अव्यये, शब्दयोगी अव्यये, उभयान्वयी अव्यये व केवलप्रयोगी अव्यये या अविकारी शब्दांचा अभ्यास करणार आहोत. क्रियाविशेषण अव्यये, शब्दयोगी अव्यये, उभयान्वयी अव्यये व केवलप्रयोगी अव्यये या शब्दप्रकारांना अविकारी म्हणतात, कारण लिंग, वचन, विभक्ती इत्यादींमुळे त्या शब्दप्रकारांतील शब्दांच्या मूळ रूपांमध्ये काही बदल होत नाही.

खालील परिच्छेद वाचा.

रवी वारंवार आजारी पडतो. त्याचे घर शाळेच्या पलीकडे आहे. मी अनेकदा त्याच्या घरी जातो. आजही गेलो होतो. मला पाहताच तो झटकन उठला. मी त्याला म्हणालो, “तू हल्ली सारखा आजारी पडतो आहेस. मी काल तुझी खूप वाट पाहिली. मला तुझ्याशिवाय अजिबात करमत नाही. मी तुला नेहमी सांगतो, की दररोज व्यायाम कर, तुझ्या शरीराची ताकद आपोआप वाढेल.”

वरील परिच्छेदातील अधोरेखित केलेले शब्द क्रियाविशेषण अव्यये आहेत. क्रियाविशेषण अव्यये वाक्यातील क्रियापदाबद्दल अधिक माहिती देतात.

लक्षात ठेवा : विशेषणे नाम व सर्वनामांबद्दल अधिक माहिती देतात, तर क्रियाविशेषण अव्यये क्रियापदाबद्दल अधिक माहिती देतात.

शिक्षकांसाठी : क्रियाविशेषण अव्यये व त्यांचे प्रकार यांची विविध उदाहरणे देऊन विद्यार्थ्यांकडून अधिकाधिक सराव करून घ्यावा. क्रियाविशेषण अव्ययांचा वापर करून वाक्ये तयार करण्यास सांगावे.

चला संवाद लिहूया.

- पाऊस व छत्री या दोघांमधील संवादाची कल्पना करा व लिहा, हा संवाद वर्गात सादर करा.

पाऊस :

छत्री :

पाऊस :

छत्री :

पाऊस :

छत्री :

पाऊस :

छत्री :

पाऊस :

सारे हसूया.

बंटी : अरे मित्रा, मी अशा वस्तूचा शोध लावलाय, ज्यामधून आपण बाहेरचं सर्व काही पाहू शकतो.

दिनू : अरे वा! अशी कोणती वस्तू आहे ती?

बंटी : खिडकी.

